

KOMUNIKAT: Instytut Pileckiego – zadania ustawowe i ich realizacja

Instytut Pileckiego postanowił ogólnie zapoznać opinię publiczną z podstawami swojego działania w związku z pojawiającymi się w przestrzeni publicznej dyskusjami dotyczącymi finansowania i celów działalności Instytutu Pileckiego. Większość zgłaszanych wątpliwości wynika z nieporozumień dotyczących specyfiki Instytutu Pileckiego, który łączy zadania z różnych obszarów administracji państwowej.

Dane finansowe. Instytut Pileckiego w latach 2017–2026 – kwota dotacji wyniosła **781 224 615,19 zł**, z czego **415 781 381,89 zł** to środki przeznaczone **na inwestycje (dotacja celowa majątkowa), które dotyczyły: m.in.** gruntownej przebudowy i modernizacji budynku przy Siennej 82, zakup Domu Turka oraz jego budowy z przeznaczeniem na muzeum Domu Pamięci Obławy Augustowskiej w Augustowie, modernizacji Galerii Dom Bez Kantów.

Fundamenty prawne i priorytety działania. Instytut Pileckiego ma status instytutu badawczego w rozumieniu ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych, ale działa na podstawie *lex specialis*, tj. ustawy z dnia 9 listopada 2017 r. o Instytucie Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego. Art. 3 ust. 2 tej ustawy rozszerza działalność Instytutu daleko poza działalność naukową i nakłada na placówkę zadania prowadzenia działań informacyjnych, edukacyjnych, kulturalnych, a także działalności wydawniczej, czy nawet produkcji i współprodukcji utworów audiowizualnych.

Fundamenty prawne i priorytety działania Instytutu Pileckiego powodują, że nie jest instytucją wyłącznie naukową, co odróżnia go od jednostek takich jak instytuty Polskiej Akademii Nauk.

Zgodnie z zapisami ustawowymi celem działalności Instytutu Pileckiego jest upamiętnianie osób zasłużonych dla Narodu Polskiego w konfrontacji z

totalitaryzmami, kultywowanie pamięci o ofiarach zbrodni, badania naukowe w zakresie nauk historycznych oraz o charakterze interdyscyplinarnym, a także gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie relacji ofiar zbrodni totalitarnych. W tym zakresie Instytut ma zgodnie z ustawą podejmować bardzo konkretne działania popularyzatorskie, edukacyjne czy kulturalne (w ustawie wymienione jest 11 takich działań). **Warto podkreślić, że Instytut (jako instytut badawczy) jest częścią systemu szkolnictwa wyższego, ale podlega Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, gdyż powierzone placówce zadania, a zatem również finansowanie jej działalności mieści się w obszarze działania MKiDN, a nie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.**

Instytut realizuje zadania z zakresu polityki pamięci i dyplomacji historycznej, których nie obejmuje mandat tradycyjnych placówek naukowych. Instytut Pileckiego w strukturze państwa pełni komplementarne funkcje:

- **Dyplomacji historycznej** (prowadzenie oddziałów zagranicznych).
- **Edukacyjne i popularyzatorskie** (produkcja filmów, wystaw, podcasty, audioseriale, Nagroda Pileckiego).
- **Dokumentacyjne** (Centrum Lemkina, Archiwum Cyfrowe).
- **Upamiętnienia** (wnioskowanie o odznaczenia Medal Virtus et Fraternitas, program „Zawołani po Imieniu”).

Duża część tych działań jest prowadzona w językach obcych i poza granicami kraju.

Instytut Pileckiego, poza działalnością w swojej głównej siedzibie przy ul. Siennej 82, prowadzi także Galerię Dom Bez Kantów przy Krakowskim Przedmieściu 11 w Warszawie, w której prezentowane są dwie wystawy stałe oraz jest prowadzona bieżąca działalność edukacyjno-popularyzatorska. Instytut współtworzy też i prowadzi muzeum – Dom Pamięci Obławy Augustowskiej w Augustowie, którego celem jest m.in. upamiętnianie ofiar tej zbrodni.

Instytut Pileckiego w Berlinie z siedzibą naprzeciwko Bramy Brandenburskiej działa od września 2019 r. Współpracując z Bundesarchiv i innymi niemieckimi archiwami, zdigitalizował ponad 6 mln dokumentów. Na wystawie stałej zrealizowanej w

partnerstwie z Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau poprzez biografię Witolda Pileckiego przybliżyła polską historię zmagania z dwoma totalitaryzmami. W ciągu sześciu lat Instytut Pileckiego zrealizował prawie 1000 wydarzeń publicznych, w tym setki warsztatów i szkoleń edukacyjnych, liczne wystawy czasowe, a także międzynarodowe konferencje. Prowadzi także program „Exercising Modernity” oraz inicjatywy ukraińskie i białoruskie, pełniąc w Berlinie ważną funkcję platformy debaty o historii Europy Środkowo-Wschodniej i jej znaczeniu dla współczesności. Niedawno otwarty oddział w Nowym Jorku na Manhattanie prezentuje wystawy czasowe.

W Warszawie działa specjalistyczna biblioteka o zasobie przekraczającym 20 tys. woluminów. Archiwum cyfrowe Instytutu Pileckiego to jedyne w Polsce tego typu archiwum, w którym jest zdigitalizowanych prawie 8–10 mln dokumentów z całego świata (tylko z Niemiec pozyskano ponad 6 mln stron dokumentów). Bez konieczności odbycia zagranicznej podróży można uzyskać dostęp do archiwaliów z Niemiec, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii czy Stanów Zjednoczonych i Australii. Dzięki specjalnej wyszukiwarce materiały są dostępne w jednym miejscu, co pozwala działać badaczom, dziennikarzom, a także wszystkim osobom, które chcą dowiedzieć się czegoś o własnej historii czy historii swojej rodziny. Można tam znaleźć unikalne materiały i kolekcje. Dzięki funkcjonowaniu siedziby przy ul. Siennej 82 w Warszawie można także przyjść i pracować na miejscu. Archiwum jest sercem instytutu. Na przykład w bazie „Zapisy Terroru” zamieszczono świadectwa ofiar totalitaryzmów złożone bezpośrednio po wojnie: 19 tys. dokumentów jest zamieszczonych w języku polskim, a niemal 5 tys. zostało przetłumaczonych na język angielski. W oddzielnej bazie znajdują się współczesne świadectwa działań państwa totalitarnego – niemal 800 relacji Ukraińców, złożonych po 2022 r. Część z tych relacji została zebrana w Ukrainie.

Wydawnictwo Instytutu Pileckiego wydaje publikacje poświęcone dwóm totalitaryzmom: niemieckiemu i sowieckiemu, ich zbrodniom oraz losem Polski i Polaków w XX wieku. Książki znajdowały się wśród prac nominowanych i nagradzanych w najważniejszych krajowych konkursach m.in.: Nagroda im. Profesora Tomasza Strzembosza, Nagroda Historyczna Polityki, Klio, Książka Historyczna Roku.

W latach 2017–2025 Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego wydał łącznie: 100 książek, z czego 96 nakładem własnym, a 4 w koedycji z punktowanymi wydawnictwami naukowymi, a także 7 tomów dwujęzycznego rocznika naukowego „Studia nad Totalitaryzmami i Wiekiem XX”; 12 raportów Centrum Lemkina (3 raporty opracowane w 4 wersjach językowych: polskiej, angielskiej, ukraińskiej i niemieckiej).

Dział Historii Mówionej i Produkcji Filmowych to kolejna szeroka działalność Instytutu. Do tej pory zostało zrealizowanych ponad 2,5 tys. notacji ze świadkami historii. Kanał „Świadkowie Epoki” na YouTube ma ponad 112 tys. subskrybentów. Ponadto Dział tworzy filmy dokumentalne. Warto dodać, że przedstawiony powyżej opis przedstawia najważniejsze, nie wszystkie, aspekty działalności naukowej Instytutu.

Na tak szeroko zakrojone działania niezbędne są odpowiednie środki. Jednak porównywanie budżetu Instytutu Pileckiego do finansowania innych instytucji badawczych, m.in. instytutów Polskiej Akademii Nauk, jest metodologicznym błędem. Instytuty PAN działają w systemie subwencyjnym Ministerstwa Nauki, przeznaczonym na podtrzymanie potencjału badawczego. Finansowanie Instytutu Pileckiego obejmuje natomiast realizację konkretnych, kosztownych zadań strategicznych.

W ostatnich latach przeprowadzono również konieczne inwestycje majątkowe, które na stałe weszły do zasobu **Skarbu Państwa**.

Instytut wszedł na ścieżkę stabilizacji, łącząc rygor naukowy z innowacyjną popularyzacją, co stanowi unikalną wartość w polskim krajobrazie instytucjonalnym. Kontynuacja misji Instytutu, szczególnie w obszarze dokumentowania współczesnych totalitaryzmów, jest niezbędna dla realizacji polskiej racji stanu i bezpieczeństwa narracyjnego państwa.

Kadra i struktura naukowa (stan na marzec 2026 r.)

Trzon merytoryczny stanowi Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami (OBnT), podzielony na 3 zakłady i 1 pracownię:

– Zakład badań nad komunizmem i okupacją sowiecką w czasie II wojny światowej

- Zakład badań nad nazizmem i okupacją niemiecką w czasie II wojny światowej
- Zakład badań totalitaryzmu, polityki i prawa międzynarodowego

- Pracownia badań nad antropologią społeczną systemów totalitarnych i posttotalitarnych.

Pracownicy Ośrodka Badań nad Totalitaryzmami (OBnT)

OBnT liczy 18 pracowników naukowych: 3 profesorów tytularnych, 4 profesorów Instytutu, 11 adiunktów, a także 4 specjalistów badawczo-technicznych.

Internacjonalizacja: 5 naukowców posiada obywatelstwo inne niż polskie (USA, Wielka Brytania, Portugalia, Ukraina).

W marcu 2026 r. zatrudniono 3 nowych badaczy; trwają procedury konkursowe na kolejne stanowiska adiunktów.

Pracownicy naukowcy są zatrudniani na podstawie polskiego prawa naukowego, ale na przykład w oddziale w Berlinie, jak również w Warszawie, są osoby, które mają dorobek naukowy, realizują projekty badawcze, biorą udział w konferencjach, piszą książki, przygotowują habilitacje lub doktoraty, ale formalnie nie są zatrudnione na podstawie polskiego prawa naukowego. W związku z tym liczba osób faktycznie pracujących w obszarze naukowym jest większa.

Częścią działalności pracowników OBnT był także udział w kilkudziesięciu konferencjach krajowych i międzynarodowych a także organizacja własnych w latach 2017-2025 odbyło się 27 takich konferencji.

Obecnie Instytut realizuje 8 grantów, w tym 3 w ramach NPRH i 1 w programie Doskonała Nauka II.